

Poul Harald Christensen har fundet

følgende artikel bragt i Viborg Stifts-Tidende d. 10. november 1938.

Et skatkammer for naturens venner

Hald Egeskov er den eneste oprindelige egeskov i Danmark

Apoteker J. Linds foredrag i foreningen for naturkundskab, Viborg.

Hald Egeskov er meget nøje 6000 år gammel. Lige siden den store is dækkede hele landet, var temperaturen steget ganske jævnt; og på egeskovens tid, 8000 år efter istiden, var temperaturen steget så stærkt, at den hele året rundt lå 1-2 grader højere end i dag. De 2 grader spiller en meget stor rolle for dyrelivet og planterne. Vil vi have et rigtigt billede af livet her i de dage, behøver vi kun at læse om udgravningerne ved Ertebølle mellem Viborg og Løgstør. Det var netop i egeskovens glansperiode, at vore forfædre vadede uden badedragt ud i Limfjorden og skræbede østers til sig. De satte sig nær stranden og smed skallerne fra sig på stedet, eller de gik på jagt i de store egeskove, tog dyrene med sig hjem og smed knoglerne fra sig i de samme dynger af østersskaller, hvor vi kan finde dem endnu i stor mængde. Jeg har lov til at forudsætte, at de samme dyr, som den gang påviseligt levede sammen med vor stenalderforfædre i Himmerland også var tilstede i Hald Egeskov den gang. Pindsvin og eger, ræve og grævlinge, skovmus og ildere, dem kender vi da endnu, og ulve og rådyr og krondyr, oddere og vildsvin er det da heller ikke så mærkeligt at træffe i skovene den gang, men vildkat og los, bjørne, uroksker og elsdyr ville det nok forbavse os en hel del at træffe i Hald Skov på søndag, dersom vi tog derud med familien for at drikke kaffe.

Det er egeskovens fornemste karaktertræk, at den er gæstfri.

Nu ved vi jo alle sammen, hvordan det gik i de følgende 2000 år, det vil sige bronzealderen og jernalderen. Temperaturen sank igen, og egne blev fortrængt af de store bøgeskove, der nu pryder Østjylland. Det er egeskovens fornemste karaktertræk, at den er gæstfri. Under de brede kroner er der så lyst, at ikke blot alle de nævnte dyr kan færdes der og finde deres føde, men til en rigtig egeskov hører en frodig underskov af hassel eller ene, og under dem igen et tæppe af græs og skovbundsplanter af alle slags. Denne gæstfrihed blev den gang og bliver endnu fremdeles misbrugt af bøgen, som skyder raskere i vejret, samler sine grene tæt om stammen, men, når den kommer til vejrs, breder sin tætte krone ud som en paraply og kvæler alle andre konkurrenter. Alle bøgeskove i Østjylland og Midtjylland har før været egeskov. Men så findes der her i Midtjylland en del egekrat, som bøgen ikke har kvalt endnu. Vi ved ikke hvorfor. Og det ligeså med Hald Egeskov, som i realiteten kun er den største af de mange midtjyske egekrat. Mange lærde mænd har besøgt skoven og spekuleret på, hvorfor skoven på Inderøen er blevet ren bøgeskov allerede for flere århundrede siden, men Hald Egeskov stadig er egeskov. Men ingen af dem kan give tilfredsstillende forklaring.

St. Steensen Blicher omtaler i 1839 bøgeskoven på Inderøen som en stor smuk bøgeskov, ca. 200 td. Land stor. I 1848 angiver skovrider Jens Bang den mere præcist til 190 td. Land, 105 ha.

A. S. Ørsted hævder, at bøgen har lettere ved at fortrænge egen på tør bund end på fugtig. Inderøen er nemlig meget tørt sand, skønt omgivet af vand. I egeskoven er der som bekendt store lergrave. Kammerherre Müller, som jo interesserede sig særdeles meget for Hald Egeskov og besøgte den tidlig og silde, mener (1882) at det er et rent tidsspørgsmål. Alle skove øst for Hald er efterhånden blevet til bøgeskove, tænk på Vindumovergaard, Fussingø, Avnsbjerg og Rindsholm. Marsvinslund var på Blichers tid ren egeskov med birk og hassel, i dag ren bøgeskov.

En ellers så overmåde begavet og sagkyndig mand, professor A Oppermann har fremsat den teori, at hele den jyske lynghede skulle have været en egeskov, som blev fortrængt af bøgen og denne igen af blåbær og lyng.

Egetræerne i Hald Egeskov.

Hald Egeskov har det tilfælles med en hel del midtjysk egekrat, at der findes to forskellige arter af eg side om side, vintereg og sommereg. For de sagkyndige er det meget let at se forskel, selv på lang afstand, men ellers ligner de hinanden meget på størrelse. Ude i skoven kan de ikke holde sig fra at indgå forbindelse med hinanden, hvorved der opstår bastarder.

Og så langt tilbage i tiden, som jeg kan følge Hald Egeskov har det ikke været anderledes. Vi lægger især mærke til, at egne fra egeskoven ikke kunne bruges til selve Hald Ladegård, da den blev opført i 1540, man måtte hente egetømmer fra Silkeborgskovene, som den gang var egeskove. Da fru Malene opførte hovedbygningen på Krabbesholm, blev stenene hentet på Hald hos Otto Krumpen, men egetømmeret blev købt i Norge.

Hugo Mathiessen beretter et sted om, at man i 1637 til 1648 fældede 7175 ege og 2133 bøge i skovene ved Hald og igen i 1660 fældede man 2000 bøge på Yderøen og 120 bøge og 108 ege på Inderøen. Disse oplysninger har stor værdi, de viser os, at bøgen allerede den gang var til stede på Inderøen i stort tal, men det er vanskeligt at danne sig et rigtigt begreb om, hvad det betød for selve skoven, når man ikke kender noget til træernes størrelse. Af de rigtig store ege går der nemlig kun 30 på en ha. Af de almindelige 50 års træer kan der være op mod 200 på en ha. Det bliver kun nogle få procent af bestanden.

Mens vi er ovre på Inderøen, må jeg ikke glemme, at man har fuldgyldigt bevis for, at der fandtes bøg derovre allerede år 1298, man fældede nemlig et stort bøgetræ derovre og fandt langt inde i stammen et rigtig gammelt, håndsmedet søm. Ved at tælle årringene kom man til, at det var slået ind i stammen, mens Niels Bugge ejede Hald, og kong Erik Menved sad på Danmarks trone.

En underskov af ener.

De fleste egeskove har under egenes kroner en underskov. Det kan være hvidtjørn, hassel, avnbøg eller lignende, ofte en blanding af dem alle. I Krabbesholm Skov er hassel, og i Kaas Skov i Vestsalling har vi ligeledes hassel. Men i hele Hald Skov findes kun tre hasselbuske i udkanten af skoven nær Nonbo Skole. Derimod er der en ret frodig underskov af ener, og mange flere har der været. Det er nemlig bekendt, at Dalgas i 1866, da han byggede landevej tværs over Viborg Sø, hentede masser af enebærbuske i Hald Skov, nærmest på den plads vi kalder Messepladsen, hvor Lejren var. Han lavede store knipper af dem og lagde dem ned i søen for at bygge bro over dem.

Bundfloraen i Hald Egeskov er fattig på arter.

I al almindelighed må man sige, at skovbunden i Hald Egeskov er meget fattig på arter. Tænk blot på, hvor det vrimlede med blomster i Krabbesholm Skov, da vi var der i dette forår. Den hvide anemone trives ikke rigtig, derimod er der masser af liljekonval og blåbærris, begge dele viser, at jordbunden er sur og næringsfattig. Men i en vis del af skoven, nærmere betegnet bag afdeling B., findes en meget smuk tidsel, kaldet forskelligbladet bladhoved, og en stor smuk storkenæb kaldet skovstorkenæb i selskab med 20 andre arter, som det ville føre for vidt at nævne her. Det er en samling, som har vor største interesse, fordi de ganske sikkert er ældre på stedet end selve egeskoven.

Det er jo en bekendt sag, at man let kan følge den danske planteverdens udvikling igennem de svundne årtusinder blot ved at gå ned på banegården og købe en billet til Abisko eller Tornea i den svenske Lapmark, for heroppe genfinder vi netop de samme planter, som er ude i Hald Egeskov endnu. De er et fortidsminde af rang, de har fået lov til at blive på pladsen, lige siden den gang vi havde det samme klima, som de nu har i Lapmarken med tre måneders sommer og ni måneders vinter, da de store dyr som elsdyr og ulve og bjørne endnu ikke var trængt nordpå sammen med birkeskoven.

Og et andet sted derude har vi en lille gruppe planter af en helt anden karakter. Det er i Egedalen, lidt vest for den bekendte kaffebeværtning derude. Vejen følger her skellet mellem Finderup og Dollerup Sogne, og på Finderupsiden er der en høj, stejl, leret skrænt med front mod syd. Her findes en samling planter. Som ellers er meget sjældne her på egnen: Gul frøstjerne, glat tårnurt, bjerg pericon, bakke star, sankthansurt og flere andre, der alle plejer at findes på åbne solbeskinnede bakker i det østlige Jylland. Nu er bakken skovklædt og passer slet ikke for disse solskinsplanter, men de vegeterer dog. Knoldet mjødukt, som er almindelig på skrænter ved Limfjorden og Kattegat, er så fornærmet, at den slet ikke vil sætte blomst mere, kun blade.

Andre fortidsminder i Hald Egeskov.

Kommer vi fra Viborg og har passeret den store nåletræsplantning, fører landevejen over en lille bæk, Koldbæk. Magister Hansen har gjort mig opmærksom på, at denne bæk egentlig skulle være skellet mellem Viborg Mark og Dollerup Sogn, men Schinkel, som jo

lavede så meget, fik skellet flyttet et godt stykke øst på, så han fik mere jord. Så snart man er kommet over skellet, er der på højre side af vejen en lille samling træer og buske omgivet af et jorddige. Man kan se, der har været en have en gang, og træernes størrelse viser, at det er længe siden, den blev plantet. Det var en dengang velkendt biavler Thorsen, som havde sin bolig her med have og bistader. Han var gift med Christiane Burmeister fra Duelund, hvis moder en gang var gift nede i Rhinpreusen, men flygtede væk fra sin mand og kom her til Jylland og blev gift med Burmeister. Thorsen og hans kone opgav deres hus og rejste til Vestindien.

Bag ved Folkekuren vest for afd. A, har der en gang ligget et teglværk. Jorden er endnu rød af de brændte sten og de temmelig store lergrave kender de alle. Det er Schinkel der har bygget teglværket mellem år 1755 og år 1758. Den nuværende hovedbygning på Hald er opført i 1789, sikkert af sten herfra.

Og ikke langt fra teglværket, lige syd for afd. A, har det ligget en gård, som kaldtes Smedegården. En vej, som fører gennem Hald Langskov fra Hovedbygningen og derhen, kaldes på gamle kort for Smedegårdsvej. Den har sat meget tydelige spor i vegetationen på stedet. Der er en del store grantræer, stikkelsbærbuske, druehyld etc., og under dem ukrudtsplanten skvalderkål, som altid stammer fra haver. Tillige nælde, burrenerre og skovkørvel, alt sammen arter, som ikke hører til i Hald Egeskov. Og ikke ret langt derfra har jeg set gammelt egetræ, hvis stamme fra nederst til øverst er beklædt med vedbend. Jeg tror sikkert, at den må være kommet fra samme have. Vi har jo ellers ikke vedbend i Hald Egeskov.

Ved Bækkelund Vandmølle har vi spor af en meget gammel have. Den er omgivet af høje diger. Og der plantet elm og lind, syrener og hyld, og træerne er så store, at de godt kan være 300 år gamle. Og så er der en mængde humle på begge sider af vejen, dem må også være meget gammel efter som den har bredt sig så stærkt. Af gamle lægeplanter har jeg fundet ægte skarntyde og hundetunge. Når vi ser, at denne have ligger lige over for voldstedet af det Hald, der var beboet af Niels Bugge og andre fra 1300 – 1329 er det vist ikke alt for dristigt at foreslå, at det er de gamle ejere af Hald, der har haft deres have her og dyrket humle ect. Vi har et meget morsomt digt, Halds Rimkrønike, forfattet i anledning af Schinkels bryllup i 1758. Deri nævnes 3 haver: En med krøllekål, en med jordefrugt og en med blomster og træer, men det giver i grunden ingen oplysning om denne.

Der findes smukke velvoksne, gamle fyrretræer flere steder. Både ved Bækkelund pavillon og på Inderøen uden for det dige, der skiller bøgeskoven fra lyngheden. De er plantede af skovrider Bang i år 1850.

Skovens udstrækning.

I dag omfatter Hald Egeskov 459 tdr. land – 259 ha. Og vi kommer nu til det uhyre vanskelige spørgsmål, om Hald Egeskov og alle de andre egekrat vi har her i Midtjylland,

er de spredte rester af en eneste stor egeskov, der dækkede hele Jylland. Der er nok, der holder på den store skov, der er blevet gentaget så ofte, at vi endog har fået det ind skolebøger og andre populære skrifter. Jeg er sikker på, at jeg har set alle de forskellige meninger, der er fremførte om denne sag, men det er aldrig fremført noget bevis. Det er roman alt sammen endnu, og vi søger fremdeles efter de mærker i marken, der kan give en reel besked.

Gå selv ud i Hald Egeskov og se uhildet på den. Skov og mark står skarpt adskilte. De store egetræer i udkanten af skoven er over 200 år gamle. Hverken marken eller skoven har flyttet sig en fodsbred i 200 år. Skovfredningsloven af 1805 har måske mange andre steder gjort sit til at bevare skovene, men ikke her. I vest går Agerskov Krat jævnt over i lyngheden. Der er lyng mellem egetræerne, og der er egepurrrer (egekrat) langt ude i lyngen. Således kan det meget godt have været i 1000 år.

Kommer man til skoven fra øst, fra Non Mølle, er der lige i udkanten af skoven et højt dige, og det samme dige findes også på kortet fra 1789. Ovenpå diget er der plantet egetræer, de trives godt og synes nok at kunne være over 200 år gamle. Men diget er ret og skovbunden bugter sig, så der er en plet på et par td. land et sted mellem diget og skoven. Her gror lyng og græs og lidt bævreasp skyder op af rodskud, men egeskoven har i de 2 århundreder ikke erobret det lille stykke land, skønt de sikkert ikke har gjort noget som helst fra eller til fra menneskenes side. Og gå ud på det areal, hvor der før var fangelejr og nu Folkekur. Den er helt omgivet af smuk egeskov, der stadig kaster agern ind over pladsen, der er opvækst af bævreasp, men intetsteds tegn til, at egen vil erobre pladsen, skønt den har ligget åben og udyrket længe nok til det.

De rigtig store egeskoves tid ligger 5000 år forud for vor tid.

Jeg skal ikke trætte dem med flere detaljer, men blot som min egen private mening fremføre, at de rigtig store egeskove ligger 5000 år eller mere forud for vor tid. Det er klimatiske forhold, der lidt efter lidt har kuet dem, eller det kan være jordbundens kalkindhold, der i årtusinders løb er udvasket. Også bøgen har mange steder fortrængt egen. Men jeg kan blot ikke gå med til, at det er menneskene, eller, som mange vil påstå svenskerne, der har fældet vore skove i 1600 årene. Ingen krigsfolk kan udrydde en skov, når vækstforholdene er gunstige. Så skal den nok rejse sig.

I det Jylland der ligger øst for Skelhøje, vil jeg til dels indrømme, der nok en gang for flere årtusinder siden har været egeskove, især hvor der i dag er bøgeskov. Men vest for Skelhøje har der sikkert aldrig været ret meget mere egeskov end spredte skrænter.

Stanghede.

Vi skal nu slutte med en lille tur op i Stanghede. Der har nok en gang været lidt skov på Stanghede og ved Fallesgårde, men den var meget tyndbenet og gik bort. Der er spor af opdyrkning deroppe, der er agerrener (grøfter der danner skel mellem to marker eller jordejendomme) og der lå store bunker af sten, som var samlede af markerne, de blev

slåede til skærver i Voetmanns tid (forpagter og landmand på Hald Hovedgård fra 1923 – 1932), De nåletræer, der har sået sig selv deroppe, trives jo egentlig godt. Var der blevet plantet på forstmæssig vis, ville der nu have været en stor granskov.

Oppe i Stanghede har jeg fundet en sten, som ligger her. Det er en sandsleben sten, således som vi kender dem fra mange steder i Vestjylland. Efter deres form kaldes de også Gåsebryststen. Adjunkt Andersen har meddelt mig, at sådanne sten kan findes i alle lande endog på Grønland, men kun hvor vinden susser hen over jorden og fører sand med sig. Det er umuligt at sige noget bestemt om, hvor længe en sten skal ligge inden sand og vand og vind får den slebet så fint. Men jeg regner fundet af disse stene som bevis på, at der ikke har vokset skov på stedet i mange tusinde år. Jeg har samlet dem på Viborg Vestermark og Søndermark, Stanghede og Karup, ved Vinderup og Brande og Sdr. Omme.

Hald Skovs fremtid. Som den naturmærkværdighed den er, har staten søgt af skaffe egeskoven en rolig alderdom. I 1909 købte staten en del af skoven af jægermester Krabbe og betalte den med 65.000,-kr. Det var dog ikke førend 1915, at der fremkom forslag til fredning af skoven. Ved særdeles velvilje fra statsskovrider Ringsteds side har jeg fået disse fredningsbestemmelser at se, som sikkert er Dem alle ubekendte.

Den del af skoven, der ligger ret isoleret øst for Herningbanen skal ligge hen som rigtig urskov. Intet må fældes og intet må plantes. Dog blev der inden den rigtige fredning begyndte, taget nogle nåletræer bort, der stod langs banen. Stubbene står der endnu. Hele det samlede areal af den fredede egeskov er delt i ca. 50 afdelinger. I de fleste af dem skal til stadighed bøgetræer og nåletræer fjernes. På den plads, jeg før omtalte som den gamle Smedegård, skulle efter forskriften alle de plantede træer og buske fjernes, for at egeskoven få lov at erobre sit gamle terræn tilbage. Det er så vidt jeg kan se, ikke sket endnu. En enkelt afd. 24, er stik imod alle de andre forbeholdt bøgen, her skal granerne fjernes, men bøgen skal skånes og have lov til i fred at slås med egne.

Jeg håber De forstår, at Hald Egeskov er et skatkammer for alle naturens venner.